

YILDIZ SARAYI ŞEHZADE KÖŞKLERİ BAHÇESİ'NİN ÖZELLİKLERİ VE KORUNMUŞLUK DURUMU

DRAHŞAN UĞURYOL
Öğr. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi
Milli Saraylar ve Tarihi Yapılar Meslek Yüksekokulu
Mimari Restorasyon Programı
drahsankaramik@gmail.com

MEHMET UĞURYOL
Yrd. Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi
Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü
uguryol@yahoo.com

ÖZ*

Şehzade Köşkleri Bahçesi, Yıldız Sarayı'nın kuzeybatı bölümünde bulunan Yıldız Teknik Üniversitesi Yıldız (Beşiktaş) Yerleşkesi sınırları içinde yer almaktadır. Büyük ölçüde arazinin eğimli yapısına uygun olarak biçimlendirilmiş bu bahçede ağaç dalı formu verilmiş korkuluklar, kaskadlı grotto süslemeler, farklı tipte bordürlerle bezenmiş zemin kaplamaları, çeşme ve havuzlar, merdiven ve kameriyeler, ağaç dalı şeklinde tasarlanmış bir demir yaya köprüsü gibi özgün öğeler bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde çevresindeki binalara verilen yeni işlevler ile ortaya çıkan ihtiyaçlar sebebiyle değişikliklere uğrayan bahçenin yerleşke içinde bulunması, Osmanlı dönemindeki son biçiminin belli ölçüde korunmasını sağlarken, çevresel koşulların yıpratıldığı özgün mimari öğelerdeki bozulmayı bazı bölgelerde yoğun kullanıma bağlı olarak arttırmıştır.

İstanbul'da 19. yüzyılda etkin olan İngiliz bahçe tasarımının etkilerinin görüldüğü Yıldız Sarayı bahçelerinin bir parçası olan Şehzade Köşkleri Bahçesi ve korunmuşluk durumunun irdelendiği bu çalışmanın ilk bölümünde Yıldız Sarayı bahçeleri ele alınmıştır. Ana kısmı oluşturan ikinci bölümde Şehzade Köşkleri Bahçesi'nin tasarım özellikleri ve koruma sorunlarını içeren günümüz durumu incelenmiş, son bölümde ise çalışma genel bir değerlendirme ve öneriler ile sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi bahçeler, Şehzade Köşkleri Bahçesi, koruma sorunları, Yıldız Sarayı.

---

* Yazarlar katkılarından ötürü Prof. Dr. Cengiz Can'a teşekkürlerini sunarlar.

FEATURES AND STATE OF PRESERVATION OF THE GARDEN OF ŞEHZADE RESIDENCES AT YILDIZ PALACE

ABSTRACT

The Garden of Şehzade Residences is located in Yıldız Technical University Yıldız (Beşiktaş) Campus situated at the northwestern part of Yıldız Palace. The garden was designed according to the slope of the site, and has authentic elements such as tree branch-shaped parapets, grotto ornaments with cascades, pavements adorned with various bordures, fountains and pools, stairs and pergolas, and a footbridge designed like tree branches. Despite the requirements related to new functions of the buildings surrounding the garden have resulted in modifications in the republican period, the latest form of the garden in Ottoman period is rather preserved as it is being located in the campus; however, the degree of deterioration in authentic architectural elements exposed to environmental factors has increased locally in areas of concentrated use.

The Garden of Şehzade Residences and its state of preservation are examined in this paper composed of three sections. Yıldız Palace gardens, which were influenced by English garden design seen in İstanbul in the 19th century, and which the Garden of Şehzade Residences belongs to, were examined in the first section. Design features of the Garden of Şehzade Residences and its present state including its preservation problems are discussed in the second section, which is the main part of the study. The paper is concluded with a general evaluation of the whole study and with suggestions in the third section.

Key Words: Historical Gardens, Garden of Şehzade Residences, Preservation Problems, Yıldız Palace.

İstanbul'un ılıman iklimi, zengin bitki örtüsü, engebeli topoğrafyası ve büyük imparatorluklara başkent olması, tarihi boyunca farklı niteliklere sahip, estetik değeri yüksek olan bahçelerin oluşturulması üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı döneminde İstanbul'daki bahçeler devlet idarecileri ve sivil halk tarafından genellikle saray, yalı, kasır, köşk, çiftlik ve ev gibi yapıların birer parçası olacak şekilde düzenlenmişlerdir. Halka açık alanlar ise ilk olarak mesire ile çayır şeklinde düzenlenmiştir, sonraları millet bahçeleri ve parklar oluşturulmuştur.

Osmanlı döneminde bahçelerinin çeşitliği ve biçim özellikleri ile bir cazibe merkezi haline gelen İstanbul'u ziyaret eden yerli ve yabancı gezginler, İstanbul'un peyzajından ve bahçelerinden övgü ile söz etmiş ve İstanbul'u yeşil şehir olarak adlandırmışlardır. Ne var ki, gerek aşırı kullanım, gerek terk edilme, gerekse imar faaliyetlerinin sebep olduğu tahribat sonucunda günümüzde İstanbul'da özgünlüğünü koruyarak varlığını sürdüren tarihi bahçelerin sayısı oldukça azalmıştır. Özellikle 1950'den sonra ekonomik sebeplere dayanan göçlerin nüfusu kontrolsüzce arttırması bir yandan İstanbul'un sınırlarını genişletirken diğer yandan şehir merkezinde yığılmaya yol açmış, dolayısıyla kent dokusu değişmiş ve konut tipleri farklılaşmıştır. Tarihi yapılar ve onlar ile bir bütünlük sergileyen yeşil alanlar ile bahçeler de bu değişim sürecinden etkilenmiştir. Artan araç trafiği sonucu yeni yolların açılması ve yapılaşmanın bu alanlara doğru kayması pek çok tarihi bahçeye zarar vermiştir.

Bahçeleri oluşturan bitkilerin hassasiyeti, belirli korunmuşluk durumlarında günümüze ulaşan tarihi bahçelerin gelecek nesillere bozulmadan aktarılmasındaki başlıca zorluklardan biridir. Dayanıklı olmayan türlerin çevresel koşullardan çabuk etkilenerek yaşamını yitirmesi, ömrünü tamamlayanların yerine farklı türlerin dikilmesi, bazılarının ise büyüyüp fazlaca gelişmesi, bakımsız kalan ya da bakımı teknik açıdan yetersiz kişilerce yapılan tarihi bahçelerin sürekli değişime ve kayıplara uğramasına yol açmakta, özgün nitelik ve biçimlerinin kaybolmasına sebep olmaktadır.

Tarihi bahçelerin korunmasındaki bir diğer önemli güçlük, genellikle çevresel etmenlere duyarlı olan süslü mimari öğelerin koruma-onarımının detaylı inceleme ve uzmanlık gerektirmesidir. Bunu layıkıyla gerçekleştirebilecek teknik bilgi ve beceriye sahip nitelikli korumacı sayısının az olması çoğu zaman gereken çalışmaların yapılamamasına, bazen bahçelerin karakterini değiştiren hatalı uygulamaların ortaya çıkmasına ve bahçelerdeki tahribatın artmasına sebep olmaktadır.

Günümüze ulaşan eski belgeler, arşivler bugün yok olan, özgün biçim ve mimarisini kaybeden bahçelerin tasarım özellikleri ve mimari öğeleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Yıldız Sarayı içinde yer alan Şehzade Köşkleri Bahçesi'nin geçirdiği değişimlerin saptanarak günümüz durumunun değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada yazılı arşiv belgeleri literatür bilgileriyle birlikte değerlendirilerek, bahçeye ve çevresindeki yapılara ait eski fotoğraflar yenileriyle, eski harita ve planlar günümüz harita ve uydu görüntüleriyle karşılaştırılarak tarihsel süreç içindeki değişim ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, bahçede bulunan mimari öğelerin özelliklerine, gerçekleştirilen alan

incelemesinde tespit edilen bozulmalarına yer verilmiş ve hem bu öğelerin hem de bahçenin bütününe korunmasına dair öneriler getirilmiştir.

YILDIZ SARAYI BAHÇELERİ

Tarihçesi ve Tasarım Özellikleri

Osmanlı saray komplekslerinin sonuncusu olan Yıldız Sarayı, Boğaziçi'ne hâkim bir tepeden başlayarak Beşiktaş ile Ortaköy arasındaki yamaç üzerinde yayılan, yaklaşık 500.000 m² yüz ölçümüne sahip bir koruluk içine yerleşmiş köşkler, yönetim, hizmet yapıları, bahçe ve parklar bütünüdür. Bizans döneminde ormanlık bir alan olduğu bilinen Yıldız bölgesi bu niteliğini Osmanlı döneminde de korumuş ve Kanuni Sultan Süleyman döneminden (1520-1566) başlayarak padişahların avlanma ve mesire yeri olarak kullanılmıştır (Batur 1994: 520-526). Bir dönem Kazancıoğlu Bahçesi adıyla tanınan bu alan I. Ahmed döneminde (1603-1617) padişah mülkleri arasına katılmış ve buradaki ilk köşk yapısı bu dönemde inşa edilmiştir (Öztuna 1954: 5). I. Ahmed'den sonra IV. Murad (1623-1640) bu araziye av ve gezinti alanı olarak kullanmıştır. 19. yüzyılın ortalarına kadar Çırağan Sarayı'nın arka koruluğu olarak kalan bu alan herhangi bir değişime uğramadan doğal bitki örtüsü ile korunmuştur (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı 1993: 8). Mıgırdiç Melkon tarafından 1844 yılında yapılan yağlıboya resimde bu bölgenin o tarihteki görünümü yansıtılmıştır (Figür 1).

19. yüzyıl başlarında III. Selim (1789-1807) burada annesi Mihrişah Valide Sultan için bir kasır, babası Sultan III. Mustafa anısına bir çeşme yaptırmıştır. III. Selim'in 1805 yılında yaptırdığı Yıldız Sarayı'nın hasbahçesindeki bu çeşme sarayın günümüze ulaşan en eski yapısıdır (Sözen 1990: 196). II. Mahmud (1808-1839) ise 1810-1813 tarihleri arasında burada yaptırdığı köşke Yıldız adını vermiştir. O zamandan bu yana saray ve tüm bölge Yıldız adıyla anılmaktadır. Yıldız Sarayı'nın gelişim süreci Sultan Abdülmecid'in hükümdarlığında (1839-1861) başlamış, saray asıl şeklini II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) almıştır. Sarayın II. Abdülhamid dönemi içinde edindiği yerleşme, çevre düzeni, bahçe ve yapılarına ait çizgiler büyük ölçüde korunarak günümüze ulaşmıştır (Batur 1994: 520-526).

Saray, gezinme setleri ve nöbet kuleleri gibi savunma öğeleri bulunmayan dış duvarlar ile korunmuştur. Sarayı çevreleyen dış duvarlar üzerinde bulunan beş kapı ile saray bahçesine giriş sağlanmıştır. İçeride, padişaha ve hareme ait yapıları ve hasbahçeyi çevreleyen bir duvar daha bulunmaktadır.

Yıldız Sarayı yapılandırılırken, topografya ve bitki örtüsünü zorlamayan bir arazi kullanımı tercih edilmiştir. Yıldız Sarayı yapılarını oluşturan köşk ve pavyon biçimdeki küçük müstakil binalar; çeşme, sera, kameriye vb. öğeler bahçeye doğayla uyum içinde yerleştirilmiştir. Binalar bir açı gözetilmeden konumlandırılmış, binaların arasında bağlantılar oluşturularak organik bir yerleşim bütünlüğü sağlanmıştır. Saraydaki yapıların üslup ve biçimlerinin çeşitliliği, bunların yapımında çok sayıda mimarın görev aldığını göstermektedir. Sarkis ve Agop Balyan'ın ardından Art Nouveau ustalarından Raimondo D'Aronco ve diğer mimarlar hem saray, hem de bahçelerde değişik yorum ve biçimlerde eserler ortaya koymuşlardır (Ülgen 1996: 127-146; Batur 1994: 520-526).

Yıldız korusundaki ilk çevre düzenlemeleri Abdülaziz döneminde (1861-1876) gerçekleştirilmiştir (Pamay 1982: 25). İç bahçeler, özellikle de hasbahçe, II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) yapılmıştır. Bu dönemde saray için bazı yabancılara park ve bahçe planları çizdirilmiş ve Alman, Fransız, İtalyan bahçe uzmanları görevlendirilmiştir (Pamay 1982: 25).

Bahçelerin düzenlenmesinde hâkim olan anlayış, doğa parçasına hem romantik hem de natüralist bir anlam verilmeye çalışılan İngiliz bahçe düzenleme sanatıdır. Bu etkinin sonucu olarak Yıldız Sarayı'nda kullanılan kaskadlar, grottolar (Figür 2), yapay göller, kıvrımlı derecikler, köprüler ve bahçe mobilyaları, 19. yüzyılda İstanbul'daki diğer bahçelerde de yer almaya başlamıştır. Sanayi Devrimi'yle birlikte 19. yüzyılda üretimi artan dökme demir ürünlerinin kullanımı, başta saray olmak üzere giderek yaygınlaşmıştır. Birçoğu Avrupa'dan sipariş edilerek getirilen dökme demir ürünleri Yıldız Sarayı bahçelerinde vazo, çeşme, korkuluk, fener, kapı, oturma ve aydınlatma ögesi gibi donatılarda, ayrıca sera, limonluk (Figür 3) ve kameriye (Figür 4) gibi yapılarda kullanılmıştır (Mutlu 2006: 87).

Yıldız Sarayı bahçelerinde tasarımın ana çizgisi arazinin geniş ve eğimli olmasından da yararlanılarak oluşturulmak istenen doğala benzer pitoresk görünüm olsa da, Büyük Mabeyn'in ön bahçesinin örnek teşkil ettiği gibi, yer yer yapılara ilişkin formel bahçe adacıklarının kurulmasını öngören karma bir tutum da söz konusudur (Yaltırık, Efe ve Uzun 1997: 108). Bu tutumun bir sonucu olarak yapıların yakınındaki formel stildeki bahçeler giderek doğal stile dönüşmüştür. Ancak burada doğala dönüşme, formelin doğala dönüşmesi şeklinde değil, doğal düzen içinde formel stildeki bahçe adacıklarına yer verilmesi şeklinde kendini göstermektedir. Bazen yapıların yanındaki formel düzenlemelerde bile yumuşamış çizgiler göze çarpmaktadır (Aslanoğlu Evyapan 1974: 49).

Yürüyüş Yolları Ve Rekreasyon Alanları

Sarayın bahçelerindeki yürüyüş yolları, arazinin tesviye eğrilerine uygun kavisler yapacak şekilde tasarlanmıştır. Yollarda yapılış amaçlarına göre farklı döşeme çeşitleri kullanılmıştır. Havuz ve göletlerin çevresindeki döşeme malzemesi sıkıştırılmış topraktır ve havuzların üzerinde yer alan ağaç dalı şeklinde çimentolu sıvadan korkulukları bulunan küçük köprülerle yürüyüş yolları arasında bağlantı sağlanmıştır. Yapı girişleri ve çevrelerine ise mermer veya kireçtaşı döşenmiştir. III. Selim Çeşmesi çevresindeki yollar podima taşı ile süslenmiş bordürlere sahiptir. Şale Köşkü ve dış bahçedeki yollarda ince agregalar ve çimento kullanılarak oluşturulmuş bir harç döşelidir. Bu yolların iki tarafında yağmur suyu için beyaz dere taşları kullanılarak oluk yapılmıştır. Saray içinde ince agregalar ve çimento kullanılarak işlemeli olarak hazırlanan döşemeler de bulunmaktadır. Üzerinde at nalı şeklinde desenleri olan Küçük Mabeyn binasının hasbahçeye bakan girişindeki yer döşemesi bunlara örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, bazı yürüyüş yolları sıkıştırılmış toprak üzerine açık renkli yuvarlak çakıl taşlarının döşenmesiyle oluşturulmuştur.

Her ne kadar Yıldız Sarayı yapılandırılırken 19. yüzyılda İstanbul bahçelerinde de görülmeye başlanan İngiliz bahçe düzenleme sanatından etkilenilmişse de, Yıldız Sarayı bahçelerinde İngiliz bahçelerinde görülen geniş düzlükler ve açıklıklar yer almamaktadır. Bahçelerin her köşesinde gezintiden çok oturma, dinlenme amacıyla kullanılan alanlar ve farklı özelliklerde etkinlik alanları düzenlenmiştir (Aslanoğlu Evyapan 1974: 49). Isıtma olanaklarına sahip seralar genellikle kış aylarıyla bahar ve güz aylarının soğuk günlerinde; kaskad ve kameryeler ise yaz mevsimleriyle bahar ve güz aylarının sıcak günlerinde kullanılmıştır. Böylelikle sarayda yıl boyunca bahçe kullanımı sağlanmıştır (Altınoluk 1985: 27).

Aydınlatma Öğeleri

Sarayın bahçelerinde 19. yüzyılda gündeme gelen dökme demirden yapılmış aydınlatma öğelerine yer verilmiştir. Önceleri gaz sonradan elektrik kullanarak ışık sağlayan lambalar kapı girişlerini, binaların ön kısımlarını ve yürüyüş yollarını aydınlatacak şekilde düzenli olarak konumlandırılmış, havuzların çevresine ve ağaçların arasına ise serbest olarak yerleştirilmiştir.

Su Kullanımı

Sarayın bahçelerinde su, ya doğal formlar içinde bir incelik bir genişleyen akarsu halinde dolaşmaktadır ya da yapay bir göl halindedir. Havuzlara doğal görünüm kazandırmak ve suyu hareketlendirmek amacıyla grotto ve kaskadlar eklenmiştir. Doğal formlarda oluşturulmuş bu su öğeleri, tipik natüralistik İngiliz bahçesinin özelliklerini yansıtmaktadır (Kartal 2009: 200).

Bahçelerde ayrıca farklı dönemlere ait ve farklı mimarı üsluplara sahip, bir yapıya bitişik ya da bağımsız olarak tasarlanmış çeşmeler bulunmaktadır. Bu çeşmelerden günümüze ulaşan en eski çeşme, 1805'te yapılan ve sarayın mevcut en eski yapısı olarak da bilinen (Sözen 1990: 196) III. Selim Çeşmesi'dir (Figür 5). Hasbahçedeki iki yapay gölün ortasındaki adacıkta bulunan bu mermer çeşmenin dört yüzü de altın yaldızlı motiflerle süslenmiş ve kütlesi geniş bir barok saçakla sonlandırılmıştır. Çeşme, üzeri kurşun kaplı ahşap bir kubbe ile örtülmüştür. I. Avluda yer alan ve 1894 yılına tarihlenen Raimondo D'Aronco'nun tasarladığı eklektik üsluptaki çeşme (Figür 6) ise farklı üslup ve işleve sahip bir örnektir. Harem Kapısı ile bir bütün olarak tasarlanan, neo-klasik ve ampir üsluplarının birlikte kullanıldığı, kademeli olarak su akıtan bu çeşme, Avrupa meydanları ve bahçelerindeki süs çeşmelerine benzer. Oysa Osmanlı çeşmelerinde öncelik işlevdedir, estetik daha sonra gelir. Fakat D'Aronco'nun çeşmesi için bu özellik geçerliliğini yitirmektedir çünkü işlevsel olarak kullanılması için inşa edilmemiştir (Altın 2008: 28).

Bitkilendirme

Sarayın bulunduğu alanın ağaçlandırılması arazinin formuna uygun şekilde yapılmış ve özellikle gölge veren ağaçlar tercih edilmiştir (Salman 1999: 96). Yıldız Sarayı bahçelerinin düzenlenmesi sırasında süs fidanlarının birçoğu başka ülkelerden getirilmiş, yerli fidanlar ise ülke içindeki ormanlardan söktürülerek kullanılmıştır (Pamay 1982: 26).

Bu süreçte hasbahçe ve diğer iç bahçelerde süs bitkilerinin ve diğer bitkilerin üretilmesi için seralar yaptırılmıştır (Pamay 1982: 26).

ŞEHZADE KÖŞKLERİ BAHÇESİ'NİN TASARIM ÖZELLİKLERİ, MİMARİ ÖĞELERİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Bahçenin biçimlenişinde arazi eğiminin, ilişkili binaların ve belirli dönemlerde duyulan ihtiyaca bağlı müdahalelerin önemli etkileri olmuştur. Bu arazinin Cumhuriyet döneminde askeri ve sivil kurumlarca kullanılmasıyla saraydaki binaların işlevleri değişmiş, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar saraydaki diğer bahçeler gibi bu bahçenin de başka müdahalelere uğramasına ve kullanıma bağlı yıpranmasına yol açmıştır.

İlişkili Binalar: Şehzade Daireleri ve Şehzade Köşkleri

Şehzade Köşkleri Bahçesi, Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ) Yıldız Yerleşkesi'nde Mimarlık Fakültesi'nin doğusunda yer almaktadır (Figür 7-8). Mimarlık Fakültesi olarak kullanılan yapı 1937 yılında mimar Emin Onat'ın hazırladığı proje ile yenilenmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) inşa edildiği düşünülen bu yapı, Ezgü'ye (Ezgü 1962: 5) göre padişahın kızları ile evlenen damatlar için inşa edilmiştir ve o dönemde Damatlar Dairesi olarak adlandırılmıştır.

Bu yapı ve söz konusu bahçedeki köşklele ilgili bazı arşiv belgeleri önemli bilgiler içermektedir. Bunlardan biri, geçmişte TBMM Genel Sekreterliği (eski Milli Saraylar Daire Başkanlığı) bünyesinde (günümüzde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde) bulunan Hazine-i Hassa Arşivi'ne ait Yıldız 10 numaralı defterdir. Bu defterde, yapının elektrik tesisatının işlenmesi amacıyla hazırlanmış olan bodrum kat, zemin kat ve birinci kat planlarını içeren çizimler bulunmaktadır. Bu çizimlerde dairelerin o dönemdeki kullanıcıları olarak Abdülkadir, Selim, Ahmet ve İbrahim Tevfik isimlerinden bahsedilmektedir (Niğdeli 2005: 63). Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaşılan başka belgelerde ise Efendiler Daireleri olarak bahsedilen yapının 1894 İstanbul depreminde zarar gördüğü, burada ikamet eden dört şehzadenin (II. Abdülhamid'in oğulları Abdülkadir Efendi, Mehmed Selim Efendi ve Ahmed Efendi ile Sultan Abdülmecid'in torunu İbrahim Tevfik Efendi) birkaç aylık geçici barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla bahçe içerisine, her biri şehzadelerin ikamet ettiği dairenin karşısına konumlandırılacak şekilde, dört adet afet konutu (Figür 7-8) inşa edildiği belirtilmektedir (Acar ve Mazlum 2013: 87).

Edinilen bu bilgilerden bugünkü Mimarlık Fakültesi binasının sarayda kullanıldığı son dönemde Efendiler Daireleri olarak anıldığı, bahçedeki köşklelerin ise deprem konutu olarak yaptırıldığı ve Şehzade Köşkleri ya da Efendiler Köşkleri olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Literatürde köşkle ve bahçelerini ifade etmek amacıyla yaygın olarak Şehzade Köşkleri ve Şehzade Köşkleri Bahçesi adları kullanıldığı için bu çalışmada da Şehzade Köşkleri Bahçesi adı kullanılmıştır.

Tasarım Özellikleri, Değişimler ve Müdahaleler

Büyük olasılıkla Şehzade Köşkleri Bahçesi, ilk olarak Şehzade/Efendiler Daireleri olarak kullanılan yapı için tasarlanmıştır. Bahçenin bu dönemdeki plan ve biçim özelliklerini aktaran bir kayda ulaşılamamıştır. Sarayın diğer bahçelerinin biçim ve tasarımı göz önüne alınarak, oluşturulan ilk bahçenin de dönemin modası olan İngiliz bahçe düzenleme sanatının özelliklerini yansıtan bir bahçe olduğu düşünülmektedir.

Bahçe, deprem konutlarının eklenmesi ve sonrasındaki ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan düzenleme ve tamiratlar ile değişimlere uğramıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden (BOA) ulaşılan HH.d (Hazine-i Hâssa Defterleri) ve Y.MTV (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı) kodlu belgelerde, bahçeye bu süreç içinde kameriyeler (BOA, HH.d, Defter: 31260; BOA, HH.d, Defter: 31330.) ve süs havuzlarının eklendiği (BOA, HH.d, Defter: 31087), bozulan yürüyüş yolları ile korkulukların tamir edildiği (BOA, HH.d, Defter: 31358), ahşap köşkerin etrafına duvarlar eklenerek sınırların oluşturulduğu (BOA, Y.MTV, Dosya: 27, Gömlek: 81) belirtilmiştir. Nitekim bahçe dikkatlice incelendiğinde, önceleri her köşkün kendine özel bir bahçe tasarımına sahip olduğu, köşkeri ve bahçelerini ayıran duvarların kaldırılmasıyla bahçelerin birleştirildiği tespit edilebilmektedir.

Bahçenin yapım sürecinde ve sonrasında geçirdiği tamir ve değişiklikler sırasında 19. yüzyılda Avrupa'dan ithalatı artan galvanizli siva teli, çimento gibi sanayi ürünlerinin kullanıldığı bilgisi de yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde (BOA, HH.d, Defter: 31358; BOA, HH.d, Defter: 31085) yer almaktadır. Galvanizli siva teli bahçenin kuzeyinde bulunan küçük havuzun yıpranan sıvalarının dökülen kısımlarında görülebilmektedir (Figür 9). Ayrıca, 2013 yılında Can ve arkadaşları tarafından hazırlanan bilimsel araştırma projesi (Can, Uğuryol ve Serbes vd. 2013: 47) kapsamında yapılan termal analizler (TG-DTA) ile yollarda kullanılan zemin ve bordür harçlarının bağlayıcısının çimento olduğunu işaret eden bulgulara ulaşılmıştır. Galvanizli siva teli ve çimentonun bahçedeki köşkerin yapımında da kullanıldığı bilinmektedir (Acar ve Mazlum 2013: 95).

20. yüzyılın başlarına ait haritalar ve YTÜ Arşivi'ndeki Yıldız Sarayı'na ait eski fotoğraflardan, Cumhuriyet döneminde de bazı değişikliklere uğrayan tarihi bahçenin sınırlarının geçmişte daha geniş olduğu ve üniversitenin yerleşkesi içinde kalan Çukursaray'ın ve Şehzade Burhaneddin Efendi Köşkü'nün bahçeleriyle bağlantısının bulunduğu anlaşılmaktadır (Figür 7). Şehzade Burhaneddin Efendi Köşkü'nün (Figür 10) 22 Şubat 1973'te yanması (Arapoğlu 2005: 236) ve sonrasında eskimiş olan özgün yaya yollarının ve korkulukların bir kısmının üniversite içinde yapılan bahçe ve yol düzenlemeleri esnasında kaldırıp farklı biçimde yenilenmesiyle (Figür 11) bahçe günümüzdeki sınırlarına ve görünümüne ulaşmıştır.

Bahçe, günümüze ulaşan özgün mimari öğelerinin çeşitliliğiyle henüz belge niteliğini kaybetmemiş (İzgi 2011: 80), geçirdiği değişimler sonrasında sarayda kullanılan son halini belli ölçüde korumayı başarabilmiştir. Bahçenin biçimlenişi ve mimari öğeleri incelendiğinde, Yıldız Sarayı'ndaki diğer bahçelerin tüm özelliklerini, diğer bahçelere oranla daha küçük boyutlarda yansıttığı söylenebilir.

Korkuluklar

Arazideki kot farkları, istinat duvarları ve korkulukların kullanılmasını gerektirmiştir. Bahçede iki tip korkuluk kullanılmıştır. Bunlardan biri, yolların bordürleri gibi, ağaç dalı formundadır. Bu korkuluk tipinin iskeleti demir, ağaç dalı şeklindeki kaplaması çimentolu sıvadır (Figür 12). Demirden üretilen diğer korkuluk tipinde ise çiçek motifleri bulunmaktadır (Figür 13). Bugün çevresel etkilerle bahçedeki korkulukların bir kısmının ağaç dalı biçimli kaplama sıvaları dökülmüş ve demir iskeletleri paslanarak zarar görmüştür. 1937 yılına tarihlenen Figür 14'teki fotoğrafta görülen havuzun üst kısmında bulunan ağaç dalı formunda korkuluklar ve yakın çevresinde bulunan demir korkuluklar günümüze ulaşamamıştır.

Merdivenler ve Yollar

Bahçede arazinin doğal eğimine uyumlu bir düzenleme yoluna gidilmiştir. Kot farkının küçük olduğu kısımlarda birkaç basamaklı merdivenler kullanılmıştır (Figür 15). Eğimin ve kot farkının fazla olduğu yerlerde ise taş ve tuğla kullanılarak yığma tekniği ile istinat duvarları inşa edilmiş ve iki kot arasında ulaşım daha büyük merdivenlerle sağlanmıştır (Figür 16).

Şehzade Köşkleri Bahçesi, deprem konutlarının eklenmesi ve sonraki dönemlerdeki ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan değişikliklerin etkisiyle zemin döşemesi ve bordürler açısından çok fazla dönemi ve biçimi içermektedir. Özgün olduğu düşünülen mevcut bordür ve zemin döşemeleri Figür 17'de verilmiştir. Artık var olmayan döşeme çeşitlerine örnek olarak Figür 11'de görülen at nalı biçiminde şekillendirilmiş zemin döşemesi ve arnavutkaldırımı verilebilir.

YTÜ Davutpaşa Yerleşkesi'nin faaliyete geçmesine değin bahçenin yoğun olarak kullanılması, çevresel koşulların etkisiyle yaya yolları ve merdivenlerde meydana gelen yıpranmayı arttırmıştır. Davutpaşa Yerleşkesi'nin faaliyete geçmesi sonrasında hem bu olumsuz etki önemli ölçüde azalmış, hem de boşaltılan köşklere restorasyon çalışmaları gerçekleştirme imkanı doğmuştur. Ne var ki, restorasyon çalışması nedeniyle iki yıl boyunca bahçenin büyük bir kısmının kapatılması, sadece dört numaralı köşkün (Figür 7) yanında bulunan merdivenlerden üniversitenin bazı birimlerine ulaşım sağlanmasını zorunlu kılmış ve bu merdivendeki bozulmaların ilerlemesine yol açmıştır (Figür 18). Bu dönemde kar yağışlı geçen kış mevsimlerinin de don etkisiyle bozulmaların ilerlemesine ciddi katkıda bulunduğu gözlemlenmiştir.

Bitkilerden kaynaklanan hasarlar da azımsanmayacak boyuttadır. Gelişen bitki kökleri bahçedeki zemin döşemesi ve bordürlerin bazı kısımlarını çatlatmış ve yerinden oynatmıştır. Ayrıca üç numaralı köşkün (Figür 7) istinat duvarında, muhtemelen üst kottaki ağaç köklerinin gelişmesi sonucunda, geniş ve derin bir çatlak meydana gelmiştir (Figür 19).

Grottolar

Şehzade Köşkleri Bahçesi'nde suyu kesilmiş olan altı adet kaskadlı grotto bulunmaktadır. Demir taşıyıcı iskelet üzerine belirli bir düzende kiremit ve doğal taş yerleştirilerek kabaca biçimleri oluşturulan bu süsleyici öğelerin, çimentolu harcın muhtemelen püskürtülmesi ya da akıtılmasıyla oluşturulan kendine has dokuya sahip dış kabuklarında parçalanarak dökülmüş kısımlar mevcuttur ve açıkta kalan demir donatılarının korozyona uğradığı görülmektedir. Bu bozulmaların yoğun olduğu bölgelerde kayıplar söz konusudur (Figür 20-21).

Çeşmeler

2011 yılında YTÜ'nün yüzüncü yılı etkinlikleri kapsamında bahçe içinde ve yerleşkenin diğer kısımlarında bulunan tarihi çeşmelerin koruma-onarım projesi hazırlanmış, projedeki uygulamalar YTÜ Milli Saraylar ve Tarihi Yapılar Meslek Yüksekokulu öğrencileri tarafından öğretim elemanlarının denetiminde gerçekleştirilmiştir. Bu tarihte YTÜ Yıldız Yerleşkesi'nde bulunan farklı boyut ve formda 18 adet mermer çeşmenin konumları Figür 22'deki vaziyet planında gösterilmiştir. Bu çeşmelerden 8, 12, 13, 14, 15 numaralı olanlar Şehzade Köşkleri Bahçesi'nin, 10 ve 11 numaralı olanlar Şehzade Burhaneddin Efendi Köşkü'nün bahçesinin, 9 numaralı olan (Figür 23) Çukursaray'ın bahçesinin sınırları içinde yer almaktadır.

Bahsi geçen proje ve Uğuryol'un yüksek lisans tezi (Uğuryol 2011: 152) kapsamında yapılan incelemeler neticesinde bu çeşmelerin bir kısmının bahçe çeşmesi, bir kısmının ise yerleşkedeki tarihi yapılarda gerçekleştirilen tadilatlar sırasında iç mekândan çıkarılan çeşmeler olduğu, zaman içerisinde yapılan çeşitli müdahalelerle bazılarının yerlerinde ve parçalarında değişiklikler meydana geldiği tespit edilmiştir. Koruma-onarım çalışmaları kapsamında ise çeşmelerin temizliği yapılmış, eksik parçaları tamamlanmış (Figür 23), yeri değiştirildiği tespit edilen parçaları bir araya getirilerek form bütünlüğü sağlanmıştır. İç mekâna ait çeşmelerden özgün yeri belirlenenler bulunduğu yerden kaldırılarak özgün yerine sabitlenmiştir. Özgün konum ve parçaları tespit edilemeyenlerin koruma-onarım işlemleri mevcut halleri ve konumları korunarak yapılmıştır. Ayrıca, suyu akmayan çeşmelerin su tesisatları onarılarak işler hale getirilmiştir.

Havuzlar

Şehzade Köşkleri Bahçesi'nin güneyinde bir büyük, kuzeyinde bir küçük havuz yer almaktadır. Havuzlardan küçük olan günümüzde işlevini yitirmiştir. Büyük havuzun ise su devri durmuştur. 1913-1914 tarihli Alman Mavileri haritalarında küçük havuzun bugün bulunduğu yerde üç küçük havuz olduğu görülmektedir (Figür 7).

Ayrıca, Şehzade Köşkleri Bahçesi'yle ilişkili olan Çukursaray'ın bahçesinde sekizgen planlı fiskiyeli bir diğer süs havuzu yer almaktadır (Figür 24). YTÜ Arşivi'ndeki fotoğraflardan (Figür 25) geçmişte bu havuzun kaplama olarak mermer levhalara ve suyun birinden diğerine dökülerek aktığı süslü mermer çanaklardan oluşan üç katlı bir fiskiye düzeneğine sahip olduğu, fakat mermer kaplamaların ve fiskiye düzeneğine ait tüm parçaların yerinde bulunmadığı anlaşılmıştır. Önceki bölümde söz edilen Uğuryol'un

yüksek lisans tezi çerçevesinde yapılan incelemede (Uğuryol 2011: 122), bu havuza ait büyük çanak parçasının kırılması sonucu Figür 22 ve 26'da yer alan 10 numaralı çeşmede kurna olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. YTÜ Milli Saraylar ve Tarihi Yapılar Meslek Yüksek Okulu öğretim elemanları ve öğrencileri tarafından havuzun onarım projesi hazırlanmış, havuzun büyük çanağı proje hayata geçirildiğinde özgün konumuna yerleştirilmek üzere bulunduğu yerden alınmış ve eksik kısmı ilgili dersler kapsamında tamamlanmıştır.

Kameriyeler

Bahçe içerisinde yer alan iki adet kameriye kaidesi üzerinde olması gereken demir strüktürler 1980'li yıllarda daha çok kullanılmaları ve daha görünür olmaları amacıyla yerlerinden sökülmüş ve yerleşke içindeki farklı noktalara taşınmıştır (Figür 27-28). Kameriyelerin demir strüktürleri bakımları yapıldığı için sağlam durumdadır. Kaidelerin sıvaları kısmen dökülmüş olup, bazı kısımlarında özgün sıvaya nazaran daha iri agregalı çimento bağlayıcılı sıvalar ile tamiratlar yapılmıştır. Kameriyelerde zemin döşemesi olarak kullanılan karosimanların yüzeylerinde aşınma, çoğunun birleşim yerlerinde çatlaklar oluşmuş, bazılarında parçalanma meydana gelmiştir.

Aydınlatma Öğeleri

YTÜ Arşivi'nden edinilen fotoğraflarda, geçmişte yerleşke içinde bugünkülerden farklı biçimlere sahip özgün lambalar da bulunduğu, mevcut lambaların bazılarının yerlerinin yol düzenlemeleri ve diğer ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirildiği görülebilmektedir. Yerinde olmayan lambaların bir kısmı da paslanan demir strüktürleri nedeniyle günümüze ulaşamamıştır. Mevcut aydınlatması yetersiz olan Şehzade Köşkları Bahçesi'nde günümüzde bulunan iki adet özgün lamba Figür 29'da görülmektedir. Bunların konumlarının özgün olup olmadığı belirsizdir.

Bitkilendirme

Yaltırık ve arkadaşlarının 1999 yılında yayınlanan çalışmasında (Yaltırık, Efe ve Uzun 1997: 110) Şehzade Köşkları Bahçesi'nde otuzdan fazla ağaç türünün bulunduğu belirtilmektedir. İzgi, 2011 tarihli yüksek lisans tezinde Yaltırık ve arkadaşlarının yaptığı bu tespiti değerlendirmiş ve ağaç çeşitliliğinin büyük ölçüde devam ettiğini aktarmıştır (İzgi 2011: 80). Günümüzde bahçedeki bitki çeşitliliği üniversitedeki bahçıvanların düzenli bakım yapması ve yerleşke içerisinde bulunan serada bitkilerin bazılarını yetiştirmesi sayesinde sürdürülmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yıldız Sarayı Şehzade Köşkları Bahçesi'nin biçimlenişi ve mimari öğeleri geçmişte yapılan çalışmalar, arşivlerdeki yazılı belgeler ve fotoğraflardan edinilen bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde; bu bahçenin Yıldız Sarayı'ndaki diğer bahçelerin tüm özelliklerini diğer bahçelere oranla daha küçük ölçekte yansıttığı, önceleri her köşkün kendine özel bir bahçeye sahip olduğu, köşkları ve bahçelerini ayıran duvarların kaldırılması sonrasında bahçelerin birleştirildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde geçirdiği değişimler sonrasında sarayda kullanılan son halini belli ölçüde korumayı başarabilen Şehzade Köşkleri Bahçesi'nin özgün mimari öğeleri çevresel etkenler ve yoğun kullanımdan olumsuz etkilenmiştir. Yıldız Yerleşkesi'nde bulunan birimlerin çoğunun Davutpaşa Yerleşkesi'ne taşınmasıyla günümüzde yoğun kullanım azalmıştır. Ne var ki, özellikle grotto, kaskad gibi süslü su öğeleri ve ağaç formu verilmiş korkuluklar, yürüyüş yollarında kullanılan bordürler gibi diğer süsleyici öğeler oldukça yıpranmıştır. Narin yapıya sahip olan bu tür harç-sıva ürünlerinin öncelikle mevcut kısımlarının özenle korunması ve sağlamlaştırılması, tahrip olan kısımlarının form bütünlüğü veya yapısal takviye sağlamak için yeniden üretilmesi, bu işlemlerin gerektiği gibi yerine getirilebilmesi için malzeme analizlerine başvurulması gerekmektedir.

Koruma-onarım ve yenilemede kullanılacak harçların hazırlanmasında genellikle özgün yöntem ve malzemelerin kullanımına sadık kalınması beklenmekte, dolayısıyla özgün harçlar bağlayıcı, agrega tür ve oranlarının belirlenebilmesi için çeşitli analizlerle tabi tutulmaktadır. Ancak bahçede kullanılan harç ve sıvalar söz konusu olduğunda, Osmanlı arşiv belgelerinde kullanıldığı belirtilen çimentonun üretim yöntemi ve içerik açısından günümüz çimentolarından bazı farklılıklar gösterebileceği analiz sonuçlarını değerlendirme ve bağlayıcı seçme süreçlerinde gözden kaçırılmamalıdır. Öte yandan, tahrip olan sıva ve harçların yenilenmesinde, yıprananların dolgu, yama, kaplama gibi yöntemlerle onarılmasında, günümüz çimentolarının kullanımının çözünebilir tuz hareketlerine sebep olmak yoluyla zayıflamış özgün malzeme bünyesinde gerilimler oluşturacağı da mutlaka dikkate alınmalıdır. Buna meydan vermemek için çimento yerine su kireci (hidrolik kireç) kullanımının bir seçenek olarak değerlendirmeye alınmasında yarar olabilir. Buna ek olarak, çimentolu harçların/betonun sağlamlaştırılması, çatlak ve boşluklarının doldurulması için uygun enjeksiyon şerbetlerinin tasarlanması ve çimentolu harçlarla birlikte kullanılan demir donatıların korunması hususlarında son yıllarda biriken literatür bilgilerinden yararlanılması büyük önem taşımaktadır. Özellikle özgün malzemeyle bütünleştirilen harç, sıva, enjeksiyon şerbeti gibi koruma-onarım malzemelerinin özgün malzemeyle uyum ve etkileşimlerinin hesaba katılmaması olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

Bahçede bulunan mimari öğelerdeki özgün olmayan eklerin, yerleri değiştirilmiş parçaların titizlikle incelenerek belirlenmesi, şüpheye düşüldüğünde malzeme analizleriyle desteklenen tespitler neticesinde karar alınması önem arz etmektedir. Özgün olmadığından emin olunamayan kısımların olduğu gibi korunması gerekir.

Koruma-onarım müdahalelerinin yanı sıra, mimari öğelerin düzenli bakımının sağlanması ve yönlendirmeler vasıtasıyla kullanım yoğunluğunu düşürecek güzergâh seçenekleri oluşturulması gibi yıpranmayı azaltacak ek tedbirlerin de alınması yerinde tercihler olacaktır.

Bahçenin korunması kadar teşhirine yönelik düzenlemeler de yapılmalıdır. Bahçenin bilgi panoları ile donatılması, bilgilendirme amaçlı broşürlerin kullanılması, bir aydınlatma tasarımı projesi hazırlanması teşhirin iyileştirilmesi için gündeme alınmalıdır. Bahçenin tarihsel ve mimari özelliklerinin yanı sıra, üniversitedeki bahçıvanların yaptığı bakımla

sürdürülen bitki çeşitliliğinin de bilgileriyle birlikte ziyaretçilere sunulmasında, bu noktada mevcut ve kaybolmuş tüm bitkileri içeren kapsamlı bir envanter oluşturulmasında fayda vardır.

Davutpaşa Yerleşkesi'nin faaliyete geçmesiyle Yıldız Yerleşkesi'nde koruma çalışmalarına ağırlık verilmiş, yakın geçmişte bahçe içerisindeki üç ahşap köşkün restorasyonu ile yerleşkedeki tarihi çeşmelerin koruma-onarımı tamamlanmıştır. Önümüzdeki dönemde Şehzade Köşkleri Bahçesi'nin ilişkide olduğu diğer tarihi yapıların bahçeleriyle bir bütün olarak ele alınacağı kapsamlı bir koruma-onarım projesinin hayata geçirilmesi beklenmektedir. Bu süreçte bahçelerin bakım ve kullanım koşul, yöntem, esaslarını tanımlayan ve düzenleyen kapsamlı bir yönetmelik oluşturulması, korumanın sürdürülebilirliği açısından son derece önemlidir.

KAYNAKLAR

- Acar, Damla, Mazlum Deniz. 2013. "1894 Depremi Ertesinde İnşa Edilen Ahşap Köşkların Yapım Sistemleri-Yıldız Sarayı Efendiler Köşkleri Örneđi", 4. Tarihi Yapıların Güçlendirilmesi ve Geleceđe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu, İstanbul Teknik Üniversitesi, 27-29 Kasım 2013 İstanbul, 85-96.
- Arapoğlu, Güçlü. 2005. *Yıldız Sarayı Şehzade Köşkleri ve Şehzade Burhaneddin Efendi Köşkü Restitüsyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Altınar, Fikriye. 2008. *II. Abdulhamid Dönemi'nde İstanbul Bahçeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Altınoluk, Ülkü. 1985. "Yıldız Sarayı Kameriyeleri", *İlgi Dergisi*, 46: 26-30.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hazine-i Hâssa Defterleri (HH.d), Defter: 31085.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hazine-i Hâssa Defterleri (HH.d), Defter: 31087.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hazine-i Hâssa Defterleri (HH.d), Defter: 31260.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hazine-i Hâssa Defterleri (HH.d), Defter: 31330.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hazine-i Hâssa Defterleri (HH.d), Defter: 31358.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), Dosya: 27, Gömlek: 81.
- Batur, Afife. 1994. "Yıldız Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 7: 520-526.
- Can, Cengiz, Draşan Uğuryol, Burcu Serbes ve Mehmet Uğuryol. 2013. *YTÜ Beşiktaş Yerleşkesi'ndeki Yıldız Sarayı Şehzade Köşkleri Tarihi Bahçesinin Koruma ve Restorasyon Projesi*, Proje No: 2010-15-01-ODAP01, Yıldız Teknik Üniversitesi BAPK (Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü), İstanbul.
- Ezğü, Fuad. 1962. *Yıldız Sarayı Tarihçesi*, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı.
- Aslanoğlu Evyapan, Gönül. 1974. *Tarih İçinde Formel Bahçenin Gelişimi ve Türk Bahçelerine Etkileri*, Ankara: Orta Dođu Teknik Üniversitesi.
- İzgi, Canan. 2011. *Yıldız Teknik Üniversitesi Yıldız Kampüsü Dört Şehzade Köşkü Avlusunu Analizi ve Restorasyon Önerisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kartal, Betül. 2009. *İstanbul'daki Tarihi Saray Bahçelerinin Peyzaj Mimarlığı Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Mutlu, Fahri. 2006. *XIX. Yüzyıl Saray Bahçelerinde Batılılaşmanın Tasarıma Etkilerinin Peyzaj Tasarım İlkeleri Açısından İrdelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Niğdeli, Esra. 2005. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi (Yıldız Sarayı Damatlar Dairesi) Binasının Mimari Deđerlendirmesi ve Koruma Sorunları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Öztuna, Yılmaz. 1954. *İstanbul Yıldız Sarayı*, İstanbul: Hayat Yayınları.

Pamay, Besaret. 1982. "Korunması ve Restorasyonu Gereken Tarihi Bahçelerimizden Yıldız Sarayı Bahçeleri", *Çevre Koruma Dergisi*, 14: 24-27.

Sözen, Metin. 1990. *Devletin Evi Saray*, İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.

Uğuryol, Draşan. 2011. *Yıldız Sarayı (Yıldız Teknik Üniversitesi) Bahçesindeki Çeşmeler: Belgeleme ve Koruma Önerileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.

Ülgen, Aygöl. 1996. "Boğaziçi Sarayları", *İstanbul Armağanı 2: Boğaziçi Medeniyeti*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 127-146.

Yaltırık, Faik, Asuman Efe, Adnan Uzun. 1997. *Tarih Boyunca İstanbul'un Park Bahçe ve Koruları Egzotik Ağaç ve Çalıları*, İstanbul: İsfalt Yayınları No. 4, Esen Ofset.

Salman, Özlem. 1999. *İstanbul'da Son Dönem Saray ve Kasırlarında Bahçe Düzenlemeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı. 1993. *Yıldız Sarayı: Şale Kasr-ı Hümayun*, İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı.

Figür 1. Deniz Müzesi (İstanbul) koleksiyonunda bulunan, Mıgırdiç Melkon tarafından 1844 yılında yapılan yağlıboya resim (Deniz Müzesi Arşivi).

Figür 2. Şale Köşkü bahçesindeki kaskadlı grotto.

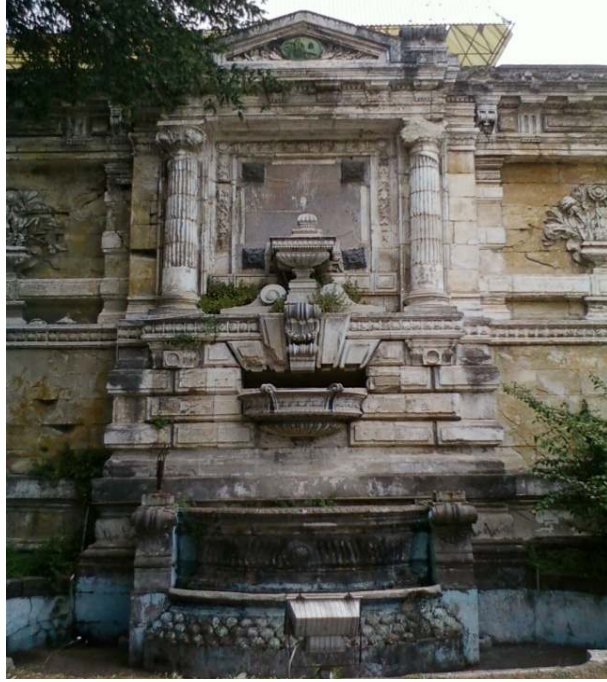
Figür 3. Raimondo D'Aronco'nun tasarladığı Yıldız Sarayı'ndaki limonluk.

Figür 4. Yıldız Sarayı'ndan bir rustik kameriye.

Figür 5. III. Selim tarafından yaptırılan çeşme.

Figür 6. Harem kapısında bulunan Raimondo D'Aronco tarafından tasarlanan çeşme.

Figür 7. Şehzade Köşkları ve Damatlar Dairesi'nin (Efendiler Dairesi) Yıldız Sarayı'ndaki konumlarını gösteren Alman Mavileri (1913-1914) haritası.

Figür 8. Şehzade Köşkları Bahçesi'nin günümüzdeki durumu. Mimarlık Fakültesi kırmızı renkle, Şehzade Köşkları sarı renkle işaretlenmiş, ağaçlardan ötürü görünmeyen Köşk No: 2'nin (bakınız Figür 7) yaklaşık konumu gösterilmiştir (<https://www.google.com/maps/place/İstanbul>).

Figür 9. Küçük havuzun yıpranan sıvalarının dökülen kısımlarında görülen galvanizli sıva teli.

Figür 10. Şehzade Burhaneddin Efendi Köşkü (YTÜ Arşivi).

Figür 11. 1937 tarihinde Şehzade Köşkleri Bahçesi. Fotoğrafta günümüze ulaşamayan arnavutkaldırımı ve at nalı biçiminde şekillendirilmiş zemin döşemesi görülmektedir (YTÜ Arşivi).

Figür 12. Ağaç dalı şeklinde korkuluk.

Figür 13. Demir korkuluk.

Figür 14. Havuzun etrafında günümüze ulaşamayan ağaç dalı formunda korkuluklar ile demir korkuluklar görülmektedir (YTÜ Arşivi).

Figür 15. Bahçede kot farkının küçük olduğu yerlerden birinde kullanılan merdiven.

Figür 16. Bahçede kot farkının büyük olduğu yerlerden birinde kullanılan merdiven.

Figür 17. Özgün olduğu düşünülen mevcut bordür ve zemin döşemeleri.

Figür 18. Son dönemde yoğun olarak kullanılan dört numaralı köşkün yanında bulunan merdivenin durumu.

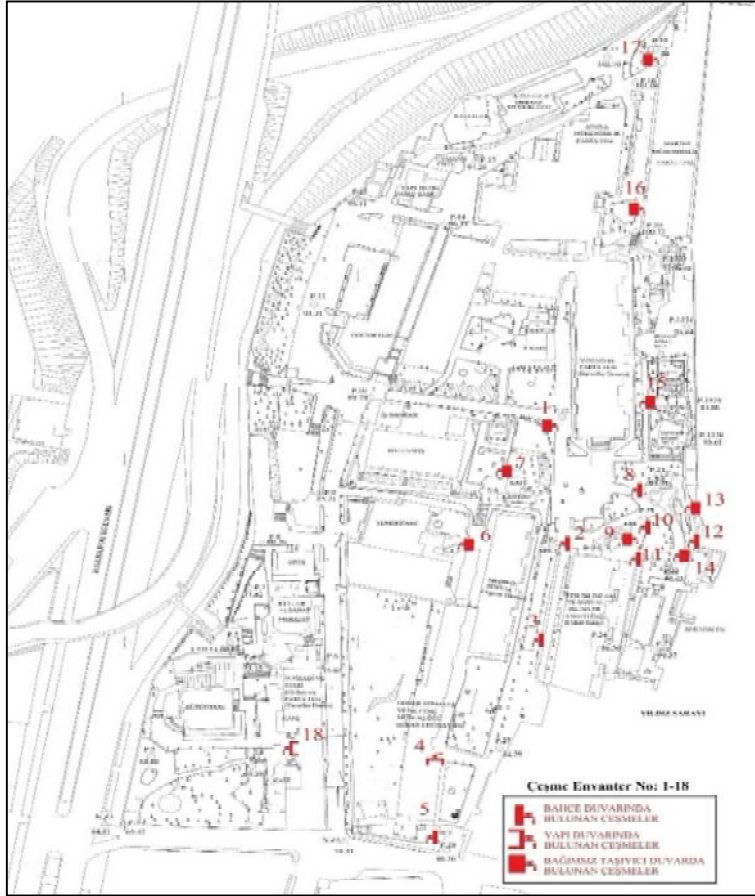
Figür 19. Üç numaralı köşkün istinat duvarında oluşan çatlak.

Figür 20. Dört numaralı köşkün bahçesinde bulunan kaskadlı grottonun 2001 yılındaki durumu (YTÜ Arşivi).

Figür 21. Dört numaralı köşkün bahçesinde bulunan kaskadlı grottonun 2015 yılındaki durumu. Yapıda kısmi çökmeler meydana gelmiştir.

Figür 22. Çeşmelerin 2011 yılındaki konumlarının gösterildiği YTÜ vaziyet planı.

Figür 23. 9 numaralı çeşmenin koruma-onarım çalışmaları öncesi (solda) ve sonrasındaki (sağda) görünümü. Çeşmenin temizliği yapılmış, kırık kurnasının eksik kısmı yeni yontulan mermer ile tamamlanmış, tuğla ve hidrolik kireç bağlayıcılı harç ile hazırlanan yeni taşıyıcı duvara sabitlenmesi sağlanmıştır.

Figür 24. Çukursaray'ın önündeki bahçede bulunan süs havuzunun 2011 yılındaki görünümü.

Figür 25. Çukursaray'ın önündeki bahçede bulunan süs havuzunun eski hali (YTÜ Arşivi).

Figür 26. 10 numaralı çeşme (2011).

Figür 27. Şehzade Köşkleri Bahçesi'ndeki iki kameriye kaidesinden biri (sağda) ve bu kaideden alınarak yerleşkenin başka bir noktasına taşınmış olan demir kameriye strüktürü (solda).

Figür 28. Şehzade Köşkleri Bahçesi'nde bulunan diğer kameriye kaidesi (sağda) ve bu kaideden alınarak yerleşkenin başka bir noktasına taşınmış olan demir kameriye strüktürü (solda).

Figür 29. Bahçe içindeki özgün lambalar.